

УДК 371.3: 821.161.2

Методична модель уроку за піснями Марусі Чурай

8 клас

Лідія Бондаренко,

кандидат педагогічних наук,

доцент Херсонського державного університету

У статті запропоновано методичну модель вивчення пісень Марусі Чурай у восьмому класі. Подано матеріали для слова вчителя, виступів учнів. Розроблено систему запитань і завдань для роботи в малих групах.

Ключові слова: мотивація, інтерактивні технології, робота в малих групах, рефлексія, художньо-поетичні засоби.

Тема. Пісні Марусі Чурай. "Засвіт встали козаченьки", "Віють вітри, віють буйні", "Ой не ходи, Грицю...".

Мета: подати учням відомості про легендарну поетесу з Полтави, трагічну історію її життя, розглянути пісні авторки, що стали народними; розвивати вміння учнів виразно читати і коментувати пісні, розглядати і пояснювати художні засоби, висловлювати думки з приводу легенди про Марусю та її пісень, створювати уявний словесний портрет легендарної поетеси, сприяти усвідомленню учнями того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках, що поет — активний творець духовності.

Цілі.

Учні повинні знати:

- легенду про Марусю Чурай;
- назви та зміст пісень, визначених програмою;
- художні особливості виучуваних творів;
- ідейне звучання пісень Марусі Чурай.

Учні повинні вміти:

- розповідати легенду про Марусю Чурай;
- створювати уявний словесний портрет легендарної поетеси;
- виразно читати і коментувати пісні авторки;
- знаходити художні засоби та пояснювати їх роль у текстах пісень;
- висловлювати власне ставлення до Марусі Чурай та її пісень.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок (за Є.А. Пасічником).

Обладнання: аудіозапис пісень Марусі Чурай, картки із завданнями для роботи в малих групах, репродукція картини В. Маковського "Українська дівчина".

Перебіг уроку

I. Мотиваційний етап

Слово вчителя. Скажіть, чи замислювалися ви коли-небудь над тим, що у народних піснях звучать різні голоси — чоловічі, жіночі, дитячі?! Чий голос ви чуєте, слухаючи "Розпрягайте, хлопці, коней..." (чоловічий), а "В саду гуляла..." (жіночий)? Дослідники підраховали, що з-поміж 230 тисяч фольклорних ліричних творів дві третини промовляють до нас жіночими голосами. Слухаючи їх, ми чуємо "пряму мову" тисяч і тисяч безіменних піснярок. Але не всі імена загубилися у глибинах століть. Історія донесла до нас легенду про дівчину з Полтави Марусю Чурай. Їй народ приписує авторство

низки пісень. Постає запитання: чому, втративши назавжди імена тисяч поетес, люди зберегли пам'ять про цю полтавчанку? Відповідь на нього ми сьогодні будемо шукати.

II. Цілевизначення і планування

1. Оголошення учителем теми уроку.
2. Узгодження цілей і плану уроку.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Виступи заздалегідь підготовлених учнів з повідомленнями про Марусю Чурай.

І учень. Достеменно невідомим є навіть ім'я легендарної поетеси. Письменник і журналіст, збирач народних оповідань про Марусю Чурай Олександр Андрійович Шкляревський (1837—1883) у біографічному нарисі про цю авторку зазначає: "По Україні, переважно в Полтавській губернії, а також частково в Київській і Чернігівській, ходить переказ, що автором відомих і найпоширеніших у слов'янському світі малоросійських пісень була дуже молода дівчина, козачка, яку звали Маруся Гордіївна Чурай". При цьому дослідник зауважує, що "всіх дівчат на Україні звуть зменшувальними іменами. Маруся — зменшувальне ім'я від Марії та Марини. Тому, як звали Марусю Чурай, Марія чи Марина", йому не відомо.

Маруся (Марина Гордіївна) Чурай народилася у Полтавському посаді, в родині урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая 1625 року. Його будинок стояв на березі Ворскли, недалеко від того місця, на якому 1650 року було засновано полтавський Хрестовоздвиженський монастир, що зберігся до наших днів.

Батько Марусі, Гордій Чурай, був людиною хороброю, чесною. Він палко любив свою батьківщину й ненавидів її ворогів. Якось, під час сварки з одним шляхтичем, не витримавши його знущань з народу, він вихопив із піхов шаблю і зарубав його. Після цього Гордію Чураю довелося тікати з Полтави. Він подався на Січ, пристав до гетьмана нереєстрового козацтва Павлюка (Буга) і разом з ним брав участь у повстанні проти польської шляхти. У битві під Кумейками (1637) козаки зазнали поразки. Гордій Чурай разом з гетьманом Павлюком та іншою козацькою старшиною потрапив до рук польського коронного гетьмана М.Потоцького. Полонених привезли до Варшави і там стратили.

Відважний урядник користувався у полтавчан великою шаную і любов'ю. Не випадково народ склав про нього пісню, яку наводить відомий український історик

та фольклорист М.Максимович у своєму збірнику українських народних пісень.

*Орлику, сизий орлику, молодий Чураю!
Ой забили ж тебе ляхи та в своєму краю,
Ой забили ж тебе ляхи із твоїм гетьманом,
Із твоїм гетьманом, що паном Степаном.
Орлику, сизий орлику! Орлів-братів маєш,
Що старі та молоді, сам їх добре знаєш.
Що старі та молоді — всі в тебе вдалися,
Відомстити та за тебе усі поклялися...*

Після смерті Гордія його дружина Горпина залишилася удвох із дочкою.

II учень. Збереглися два словесних описи зовнішності Марусі Чурай. Вони досить різні, проте їх зіставлення дає змогу знайти спільні риси і, отже, уявити зовнішній вигляд Марусі Чурай.

Один із сучасників авторки зазначав, що "чорні очі її горіли, як вогонь у кришталевої лампаді; обличчя було біле, як віск, стан високий і прямий, як свічка, а голос... Ах, що то за голос був! Такого дзвінкого і солодкого співу не чувано навіть від київських бурсаків...".

Олександр Шклярєвський, який у дитинстві бував у письменника Г. Квітки-Основ'яненка і бачив там портрет Марусі Чурай, так описує легендарну співачку: "Маруся була справжня красуня і в суто малоросійському стилі: дрібненька (тобто невелика на зріст, трохи худорлява, мініатюрно складена), струнка, як струна... з привітним виразом ласкавого, матового кольору, за смаглим личком, на якому виступав рум'янець, з карими очима під густими бровами і довгими віями... Голівку дівчини покривало розкішне, чорне як смола, волосся, заплетене ззаду в густу широку косу до колін. Чарівність дівчини довершував маленький ротик з білими, як перламутр, зубками, закритий, мов червоний мак, рожевими губками... Але при цьому у Марусі Чурай було круте, трохи випукле, гладеньке, сухе чоло і трохи дугоподібний, енергійний, з горбиком ніс".

Як бачимо, існує деяка суперечність між цими двома описами зовнішності Марусі Чурай. За свідченнями сучасника, вона була висока на зріст. О. Шклярєвський твердив, що вона була "мініатюрно складена". Сучасник зазначає, що обличчя її було біле, О. Шклярєвський пише, що воно було смагляве. У цьому немає нічого дивного. Адже сучасник нібито бачив Марусю, а О. Шклярєвський бачив лише її портрет, до того ж невідомо, чи писаний той портрет з натури, чи він був до певної міри творчою фантазією невідомого художника. Крім того, О. Шклярєвський бачив цей портрет у дитинстві, а свій нарис написав майже через тридцять років після того. Тут могла і пам'ять зрадити письменникові. Та й не залежно від цього за портретом майже неможливо встановити справжній зріст людини, дати точний опис кольору обличчя. Адже на портреті і фарби могли зблякнути від часу, а самий добір фарб значною мірою залежить і від освітлення, і від смаку художника.

2. Усне малювання.

Учні створюють власний уявний словесний портрет легендарної поетеси.

3. Організація роботи в групах.

Використовуємо інтерактивну технологію "Робота в малих групах".

Завдання для I групи

"Засвіт встали козаченьки"

1. Виразно прочитайте текст твору.

2. За поданим нижче матеріалом підготуйте повідомлення про історію написання пісні.

Маруся, маючи чарівну зовнішність, життєрадісну вдачу та вміння складати і гарно співати пісні, подоба-

лася багатьом місцевим парубкам. Серце ж дівчини належало молодому козаку, синові хорунжого Полтавського полку Григорію Бобренку. Збереглися свідчення про те, що він був високий на зріст, з руськими кучерями й карими очима. Цей опис збігається з тим, що поданий в одній із пісень Марусі Чурай:

*Коли б же я знала, маляра б найняла,
Його біле личко та й намалювала.
Карі оченята, котрі я любила,
Його русі кудрі я б позолотила.*

Людина слабовольна і безхарактерна, Гриць був під впливом своєї матері, яка й чути не хотіла про одруження сина з Марусею. Вона бачила за дружину Грицеві племінницю полковника Мартина Пушкаря, дочку осавула Федора Вишняка, Ганну (Галю) Вишняк. Маруся, очевидно, знала про се, і це не могло її не хвилювати. У пісні є натяк на взаємини між Марусею і матір'ю Гриця.

Навесні 1648 року розпочалася визвольна війна українського народу проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького. На боротьбу піднявся і полк, у якому служив коханий Марусі Чурай Грицько Бобренко. Для дівчини розлука з коханим була тяжким ударом. Мабуть, саме тоді вона склала чудову пісню, сповнену болу і страху перед невідомим. Ця пісня зараз співається у маршовому темпі.

Очевидно, ще в 17 столітті з'явився новий її варіант ("Засвітали козаченьки"), у якому зображено події, пов'язані з битвою під Корсунем.

3. Визначте мотив твору.

4. Охарактеризуйте образи Марусі, козака, його матері, їхні думки і переживання.

5. Заповніть таблицю

Художньо-поетичні за-	Приклади	Роль у тексті
Поетичне кільце	Засвіт встали козаченьки В похід з полуночі, Заплакала Марусенька Свої ясні очі (1 та 4 строфи)	Надає творові композиційної структури, завершеності
Паралелізм	Стоїть місяць над горою, Та сонця нема, Мати сина в доріженьку Сльозно проводить	Підкреслює глибокі душевні переживання матері з приводу розлуки з сином
Епітети	Ясні очі, милий синочку, кінь вороненький, рідна дитина, чужая дитиночка	Увиразнюють переживання ліричних героїв
Метафори	Стоїть місяць над горою	Посилює емоційне забарвлення твору
Антитеза	Яка ж би то, мій синочку, Година настала, Щоб чужая дитиночка За рідную стала?	Свідчить про недобророзичливе ставлення матері до дівчини її сина

6. Висловіть власні враження від цієї пісні.

"Віють вітри, віють буйні"

1. Виразно прочитайте текст.

2. На основі поданого нижче матеріалу підготуйте повідомлення про історію написання пісні.

Не маючи жодної звістки від коханого, сумуючи за ним, Маруся пішла на прощу до Києво-Печерської лаври, щоб у молитві знайти заспокоєння. Напевне, тут, почувавши себе самотньою в незнайомому й далекому місті, вона створила одну з кращих своїх пісень, у якій із великою силою виявляється душевний біль дівчини. Це пісня "Віють вітри, віють буйні".

3. Визначте мотив твору.

4. Охарактеризуйте образ ліричної героїні, її душевний стан.

5. Заповніть таблицю.

Художньо-поетичні за-	Приклади	Роль у тексті
Поетичний паралелізм	Віють вітри, віють буйні, Аж дерева гнуться; Ой як болить моє серце, А сльози не ллються. Чи щаслива ж та билина, Що росте у полі?.. Тяжко жити без милого На чужій сторонці.	Картина природи, що подається першою, має символічний зміст і виконує функцію своєрідного емоційного вступу. Сприяє розкриттю душевного стану ліричної героїні, підкреслює її реакцію на розлуку з коханим. Підібрані паралелі з природи надають почуттям дівчини зримої відчуженості. Вони мають тотожний сумний психологічний зміст
Алітерація	Тяжко жити без милого На чужій сторонці!	Повторення приголосного "ж", який асоціюється із шипінням та сичанням, створює гнітючий настрій
Порівняння	Стане світ тюрмою	Підкреслює глибину душевної драми героїні
Епітети	Вітри буйні, люте горе, чужа сторонка	Сприяють відтворенню настрою ліричної героїні. Епітет "буйні" надає пейзажній картині барвистості, переконливості, для її емоційного увиразнення використана інверсія (епітет "буйні" стоїть не перед означуваним словом "вітри", а після). Надають твору поетичності
Метафори	Трачу літа в лютім горі	Увиразнює почуття закоханої дівчини

6. Які думки викликала у Вас ця пісня?

"Ой не ходи, Грицю..."

1. Виразно прочитайте текст твору.

2. За наведеним нижче матеріалом підготуйте повідомлення про історію написання пісні.

Восени 1648 року Богдан Хмельницький прийняв пропозицію про перемир'я польського короля і припинив воєнні дії. Скориставшись із тимчасового затишшя, козаки поверталися додому.

Як свідчать перекази, Маруся нетерпляче чекала Гриця, але він не з'явився. Потім вона дізналася, що Гриць скорився волі своєї матері й одружився з Галею Вишняк. Нещасна дівчина не знайшла в собі сили забути зрадливого коханого. У відчаї вона кинулася із греблі у Ворсклу. Її врятував закоханий у неї козак Іван Іскра. Він витяг із води непритомну Чураївну, приніс її додому і потім довгий час доглядав її разом із її матір'ю Горпиною Чурай.

Про спробу самогубства згадується в одній із приписуваних Марусі пісень. У ній говориться про дівчину, яка

... плаче і ридає,
Долю свою проклінає:
— Ой недоле, всім немила,
Чом ти мене не втопила?
Краще було б утопити,
Аніж з милим розлучити.

Дослідники вважають, що пісню створено після невдалої спроби самогубства, що думки про смерть не залишали дівчину, вона лише чекала нагоди, коли зможе здійснити свій намір. Про це свідчать й останні рядки тієї ж таки пісні:

Скарай, Боже, мене з неба,
Бо життя мені не треба.
Ой піду я утоплюся
Або в камінь розіб'юся...

Та незабаром сталися події, що зовсім змінили напрям думок дівчини. Якось восени приятелька Ма-

русі влаштувала вечорниці. Була на цих вечорницях і Маруся, очевидно, мала надію побачити там Грицька. Він справді прийшов, та ще й не сам, а зі своєю молодою дружиною. Там вони й зустрілися. Саме ця зустріч призвела до рішучого зламів у настрої Марусі. Вона сколихнула її палку натуру. Ревнощі, ображене жіноче самолюбство, згадки про нещасливе кохання, про нездійснені дівочі мрії — все це разом завирувало в її душі і породило план помсти.

Сильна, вольова натура, Маруся жодним натяком не розкрила свого внутрішнього стану, свого наміру. Зовні була колишньою веселою Марусею і знову полонила Гриця. Очевидно, Маруся запросила його до себе, а може, він і сам напросився.

Про те, що сталося далі, ми дізнаємося з приписуваної Марусі пісні "Ой не ходи, Грицю...", в якій вона детально розповіла про свою помсту.

3. Доведіть, що цьому твору властиві ознаки балади:

- а) наявність сюжету, кількох дійових осіб;
- б) в основі — незвичайна подія;
- в) дійові особи — прості звичайні люди.

Змальовані картини стосуються життя лише окремої людини. Домінує сімейний побут і картини особистого життя;

г) трагічний фінал, зло залишається непокараним;

д) драматизм (діалогічна форма, дія розвивається швидко і напружено, епізодичність

викладу, фрагментарність при змалюванні подій);

е) дидактичність (пряме чи опосередковане повчання чи застереження).

4. Заповніть таблицю

Художньо-поетичні за-	Приклади	Роль у тексті
Градація дії в часі	У неділю рано Зілля копала... Прийшла п'ятниця...	Уся балада побудована на цьому прийомі. За його допомогою створюється ефект посилення психологізму
Епітети	Дівчина чорнобривая, чарівниченька справедливая, сира земля, дубовая хата	Допомагають створити образ ліричної героїні. Надають твору поетичності
Анафора	Єдинопочаток у другому — четвертому рядках другої строфи, четвертої строфи та ін.	Надає твору динамічності, підкреслює почуття дівчини

5. Які думки і переживання виникли у вас після прочитання цієї пісні-балади?

4. Повідомлення доповідачів від кожної групи про результати роботи (члени інших груп ставлять запитання, обговорюють почуте, прослуховують аудіозаписи пісень).

Учні колективно заповнюють таблицю.

Назва твору	"Засвіт встали козаченьки"	"Віють вітри, віють буйні"	"Ой не ходи, Грицю..."
Жанр	Суспільно-побутова пісня	Родинно-побутова пісня	Пісня-балада
Мотив	Прощання козака з коханою і матір'ю	Страждання дівчини через розлуку з коханим	Отруєння дівчиною коханого через зраду
Ідея	Уславлення наших предків, які заради своїх родин брали участь у козацьких	Оспівування духовної величі закоханої дівчини, поетизація її страждань	Утвердження думки про те, що зло породжує ще більше зло

Ідея	походах; возвеличення почуттів їхніх рідних та близьких людей		
------	---	--	--

Пісні Марусі Чурай

5. Обговорення проблеми в загальному колі.

Учні дають відповіді на запитання, поставлене на початку уроку: "Чому, загубивши у віках імена тисяч творців фольклору, народ зберіг пам'ять про Марусю Чурай?". Учитель пропонує їм для порівняння думку М. Стельмаха: "Народжена для любові, не зазнала її радощів і всі свої надії, все своє любляче серце по краплині сточила в неперевершені рядки, що і зараз бентежно озиваються в наших серцях і вражають нас глибиною і щирістю висловленого в них почуття, довершеністю форми, чарівністю мелодій".

В статье предложена методическая модель изучения песен Маруси Чурай в восьмом классе. Поданы материалы для слова учителя, выступлений учеников. Разработана система вопросов и заданий для работы в малых группах.

Ключевые слова: мотивація, інтерактивні технології, робота в малих групах, рефлексія, художньо-поетическіе засоби.

The article suggests the methodical model of learning of songs written by Marysja Chyray in the eighth class. There are materials for the teacher's word and student's speech. There is system of the questions and tasks for the work in the small groups.

Key words: motivation, interactive technologies, work in the small groups, reflection, artistic and poetic means.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Незакінчене речення: "Нашій групі сьогодні найбільше вдалося..."

2. Взаємооцінювання діяльності учнів у групах.

V. Оголошення домашнього завдання та інструктаж до нього

Письмово дати відповідь на запитання "Чому Марусю Чурай називають "малоросійською Сафо?".

Вивчити напам'ять пісню "Засвіт встали козаченьки".

Література

1. Дівчина з легенди. Маруся Чурай/ Вступне слово М.Стельмаха. — К.: Дніпро, 1974. — 81 с.

2. Лановик М. Українська усна народна творчість: Підручник/ Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. — 4-те вид., стер. — К.:Знання-Прес, 2006. — 591 с.

3. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод.посібн./ О.Пометун, Л.Пироженко. — К.: А.С.К., 2004. — 192 с.